

והגית בו

חובת לימוד תנ"ך

י איר אפרדני

תוכן

הקדמה

1. בתורה שבכתב

2. בתורה שבעל פה

3. בספרות ההלכה

א. הידיעה

ב. התלמוד

• מצד החיוב

• מצד המינון

• הסדר

הסדר הנכון

טעם הסדר

הקדמה

כשירד משה מהר סיני אחרי ארבעים יום נאמר: "ויתן אל משה ככלותו לדבר איתנו בהר סיני, שני לוחות העדות"¹ ומפרש רש"י: מה כלה מתקשטת בכ"ד קישוטין... אף תלמיד חכם צריך להיות בקי בכ"ד ספרים". וכיון שהבטנו מסביבנו ונראה כי לא רבים שמים לבם לעניין זה – אנו ראינו כן תמנהנו – האם מנהג ישראל זה - דין הוא, או שמא, הנח להם לישראל ויהיו שוגגים ואל יהיו מזידין?! וכיון שבאנו לכלל דעה שהמנהג איננו דין, אלא כשגגה היוצאת מלפני השליט מבלי דעת. לכן נבהלנו, נחפזנו, שינסנו מתנינו והשחנו קולמוסינו להוכיח הדבר, כיון שארבעה צריכים חיזוק ובהם דברי תורה, אולי יראו ענוים ויחזקו מוסריהם לתקן דבר זה.

מטרת המאמר, להביא מדברי קדמונינו – נביאים, תנאים ואמוראים, ראשונים, אחרונים ואחרוני האחרונים על לימוד התנ"ך, מעלתו וחובו להלכה.

1. בתורה שבכתב

חובת לימוד התורה שבכתב כתובה בתורה, שנויה בנביאים ומשולשת בכתובים:

בתורה כיצד! התורה מצווה בכמה מקומות על לימוד התורה. מה שקשור לנושא בו אנו עוסקים הוא שירת האזינו, עליה מצווה הקב"ה את משה: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם"². הקשר לנושאינו הוא משני פנים – מצד הסמכות ההלכתית ומצד המהות.

מצד הסמכות ההלכתית – זהו מקור החיוב לכתובת ס"ת לדעת הגמ' והפוסקים והציווי הוא, "שימה בפיהם" - שיהגו בה בעל פה. אך יותר מצד המהות – שירת האזינו היא תמצית נבואתם של כל ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל. פרשת האזינו היא פרשה קטנה, שכל הנבואה שלנו תלויה בה. כל הנביאים הם רק מפרשים ומבארים לפרשה זו. בה אנו שומעים את שירת כנסת ישראל בימי עלומיה, כשהיא מצלצלת מסוף העולם ועד סופו. את הגיונה והסתכלותה בעולם בימי עמידתה, ואת קינותיה הפולחות כליות ולב, ואנחותיה המשברות את כל גופו של אדם בימי ירידתה. בה, בשירה זו, כלולה כל התוכחה המגולה והאהבה המסותרת של כל נביאי האמת והצדק, ובה בעת יש בה גם את כל "אחרית הימים" הנבואית - כל העתיד המהיר אשר הוא "כמוס עימדי חתום באוצרותי", אכן, יפה אמר רמב"ן, שאלמלא היה אומר הדברים האלה איש אחר, זולת משה רבנו, היינו

1 שמות ל"א, יח.

2 דברים ל"א, יט.

אומרים עליו, כי אלוקים הוא, כי לא נפל מדבר הנבואה הזאת אף צרור אחד.³

דווקא במקום זה מצווה תורה – "שימה בפייהם" – שתהיה שגורה על פיהם ולא יצטרכו לבקש אותה בספר תורה.⁴ גם בזמנים שאין ספר התורה מצוי, גם בדורות שכאלה, יש חשיבות ללימוד שירה זו ובנותיה כי בהן גנוז כל עתידנו ותקותנו.

בנביאים כיצד? כבר יהושע מצווה בקטע הפותח את הספר – "לא ימוש ספר התורה הזה מפידך והגית בו יומם ולילה"⁵ המלמד על חובת ההתמדה בלימוד ועל האיסור לבטל תורה. ואף כאן נדגיש את עניין ה-"פידך" דווקא, הקב"ה מצווה את יהושע שיהיו דברי תורה על פיו.⁶ וברבות הימים ואין חזון נפרץ עד שקם שמואל והלך מדי שנה בשנה וסבב בעם, ושוב נתעוררו הנביאים ובניהם והתארגנו ל"להקות" עד שעלה דוד "הגבר הוקם על, משיח אלוהי יעקב, ונעים זמירות ישראל, רוח ה' דיבר בו ומילתו על לשונך⁷ וכתב את ספר תהילים. ובנו שלמה החכם מכל אדם "ויותר שהיה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה"⁸. ואף משנשתכחה תורה, באו ימי חזקיה המפוארים "ויעש הטוב והישר והאמת לפני ה' אלוקיו בעבודת בית האלוקים ובתורה ובמצווה לדרוש לאלוקיו"⁹ ובדקו ולא מצאו מדן ועד באר שבע ילד וילדה שאינם בקיאים בהלכות טומאה וטהרה. ואף אחר תקופת מנשה ואמון, נמצא ספר תורה בימי יאשיהו בבית ה' ונכרתה הברית מחדש. עד שולחנו בבבלה שם ישבנו גם בכינו.

בכתובים כיצד? גם בבבל לא נשכחה תורתנו וקומץ שמר על הגחלת ושב ארצה. אחריהם הגיע עזרא הסופר יחד עם אנשי כנסת הגדולה והיו סופרים כל אותיות שבתורה, חסרות ויתרות, ובמעמד העם ברחוב אשר לפני שער המים הביאו לעם את "ספר תורת משה אשר ציווה ה' את ישראל"¹⁰, וקראו

3 לרמב"ן - כך מספרים - היה תלמיד ושמם אבנר שיצא לתרבות רעה והמיר את דתו. לימים, פגשו הרמב"ן ושאלו מה הניעו לעשות מעשה מחפיר זה? השיב לו אבנר, שהוא, רמב"ן עצמו, אשם בכך כיון ששמע אותו דורש, שבשירת האזינו מרומזת כל ההיסטוריה של כל אדם ואשר יקרנו. החליט אותו תלמיד שלא יתכן הדבר ולא יאמן - ומאז החל לכפור. (מובן שזה היה רק תירוץ). ולא עוד, אלא שלגלג אותו תלמיד על רמב"ן ושאלו: והיכן אני רמוז בשירה? הלך רמב"ן לביתו, התפלל וחזר עם תשובה: בשירה זו מרמז גם אתה וגם סופך - "אמרתני אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם" כל אות שלישית, יוצא - אבנר. לקח אותו תלמיד דוגית, שט לאמצע היס והטביע עצמו.

4 אברבנאל.

5 יהושע א', ח.

6 רש"י מפרש שם ביהושע אי שקאי על משנה תורה וא"כ זהו המשך של ציווי ה' "שימה בפייהם".

7 שמואל ב כ"ג, א - ב.

8 קהלת י"ב, ט.

9 דברי הימים ב כ', כא.

10 נחמיה ח, א.

בו בראש השנה "לפני הקהל מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים, ואוזני כל העם אל ספר התורה. והלויים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם וקראו בספר, בתורת האלוקים, מפורש ושום שכל ויבינו במקרא"¹¹. ובחג הסוכות נכרתה האמנה בין ה' ובין העם. אנשי כנה"ג מיינו וניפו את הספרים והדירו שינה מעיניהם בעליות לאור גרבי השמן¹², עד שהוציאו את ספר הספרים מנופה באלף נפות וברוח הקודש ביד הנביאים חגי זכריה ומלאכי.

ודברי הנביא מלאכי מהדהדים באוזנינו מהעת ההיא – "זכרו משה עבדי"¹³ עד יפקוד ה' עמו ותחזור הנבואה ביד אליהו הנביא זכור לטוב.

2. בתורה שבעל פה

ההתייחסות ללימוד התנ"ך משתנה מתקופת הכנסת הגדולה ואילך. עם הסתלקות הנבואה עלה קרנה של החכמה והחלו לדרוש את הפסוקים. מתקופת הלל החלו להגדיר בכללים את אופי הדרשה ואחרי חורבן הבית השני, משנכנסו חכמים בכרם ביבנה החלו לסדר משניות. כך נוצרו שלושה "מקצועות" בלימוד התורה: מקרא, משנה וגמרא. את ההבדל מגדיר רמב"ם¹⁴:

דע כי כל מצווה שנתן ה' למשה רבנו – ניתנה לו עם פירושה... היה ה' אומר לו המקרא ואחר כך אומר לו פירושו ועניינו, ומה שכולל זה המקרא המחוכם¹⁵. שנאמר: 'ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצווה'. 'תורה' זו תורה שבכתב, 'המצווה' זו היא שנקראת תורה שבעל פה... והמצווה, שהיא פירוש התורה, לא כתבה אלא ציוה בה לזקנים וליהושע ולשאר כל ישראל... ומפני זה נקראת תורה שבעל פה... ומימות משה רבנו ועד רבנו הקדוש לא חברו חברו שמלמדין אותו ברבים בתורה שבעל פה, אלא בכל דור ודור ראש בית הדין או הנביא... כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מדבותיו והוא מלמד על פה ברבים... וכן היה הדבר תמיד עד רבנו הקדוש והוא קיבץ... וחיבר מהכל ספר המשנה... ורבעו בכל מקום כדי שלא תשתכח תורה שבעל פה מישראל... ועניין שתי הגמרות הוא פירוש דברי המשניות... וכל אותם הדברים שבגמרא הכבלי חייבים כל ישראל ללכת בהם.

נמצינו למדים שמקרא הם הכתובים, והמשנה היא כוונתם ובאורם

11 עזרא ח', ז.

12 עיין שבת יג ע"א.

13 מלאכי ג', כב.

14 הקדמה למשנה.

15 הקדמה למשנה תורה.

והדרשותיהם בדימוי מילתא למילתא וכו', והגמרא היא הפירוש המוסמך של המשנה, ומני אז ועד היום העיסוק בתורה שבעל פה הוא בגמרא.

3. בספרות ההלכה

בבואינו לדון בחובה ההלכתית ללמוד תנ"ך, נמצא גי' פנים בעניין: **הידיעה, התלמוד והסדר**. ונשתדל להעמיד כל סוגיה דבר דבור על אופניו.

א. הידיעה

מצד הידיעה בתורה כשלעצמה מצאנו שתי בחינות, **בחינה אובייקטיבית** ובחינה **סובייקטיבית**.

מבחינה אובייקטיבית – מכח מצוות ת"ת:

אריה הוא דרביעא אקרפתא דגברא, יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה לדעת את כל התורה, כלליה, פרטיה ודקדוקיה, משפטיה ודיניה וכל נתיבותיה, שמעתא, אגדתא והלכתא, מתניי ומתניתא, עמיקתא ומסרתא של תנ"ך וכל תורה שבע"פ בפרדס וזה מעלה ארוכה, כמים שאין להם סוף דמו¹⁶.

ואין לאדם השתמטות מזה "כי אכף עליי פיהו" כלומר פיהו, שלמד כל התורה קודם בואו לאויר העולם, הוא כופהו ומכריחו ללמוד¹⁷.

מבחינה סובייקטיבית - פשוט שהדבר תלוי כל אחד לפי כוחו ומה שהוא, וכמו שכתב הגרש"ז מלאדי בשולחנו: "כל מי שיכול להשיג ולידע הרבה ונתעצל ולא השיג אלא מעט, צריך לבא בגילגול עד שישגי וידע כל מה שאפשר מידיעת התורה". והסיבה לכך היא: "כי כל מה שנשמתו יכולה להשיג ולידע מידיעת התורה זהו תיקון השלמות, ואי אפשר לה להתתקן ולהשתלם בצרור החיים את ה' במקורה אשר חוצבה, בלתי ידיעה זו" עכ"ל¹⁸.

וביני וביני עתידים לתת את הדין על כך כמתואר במדרש:

אמר ר' ישמעאל בא וראה כמה קשה יום הדין שעתיד הקב"ה לדון את כל העולם כולו בעמק יהושפט... בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה, הקב"ה הופך את פניו ממנו ומיצרי גהינום מתגברין בו וכו'¹⁹.

16 ברכ"י, יו"ד רמ"ן, א', ד"ה ומטיבותיה.

17 לשון גר"א על משלי ט"ז, כו.

18 הלי ת"ת פ"א, ד'.

19 מדרש משלי פ"ו.

מצד חובת הידיעה בתורה, איך יצא ללא קריאה בסיסית של תורה שבכתב – התנ"ך?

מה עוד שמדובר, כפי שנראה בהמשך, בייסוד אשר בית הלימוד נכון עליהם²⁰ והוא השכל האלוהי המתייחס לאדם²¹ וקונה על ידה "איכות המצווה ומהותה לעמוד על טעמי הדברים הנזכרים במשנה!"

ב. התלמוד

ראינו שיש חובה לאדם לדעת את התורה. כדי לדעת האם לימוד המקרא הוא חלק הכרחי מהלימוד על מנת לקיים, נחלק את עיונו לשני צדדים – מצד החיוב ומצד המינון ובהם נהלך בנתיבות חכמינו.

□ מצד החיוב

כבר עזרא תיקן לישראל שיקראו במנחה בשבת ושני וחמישי, שלא ילינו גי ימים בלא תורה שנאמר: "וילכו שלשת ימים במדבר לא מצאו מים- ודורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה"²². קריאה זו היתה מלווה בהבנת הפסוקים, להם תיקנו תרגום²³. ועוד תיקנו, שיהו קורין במקרא שנים מקרא ואחד תרגום. אף בסוגיה איזה לימוד מחייב ברכת התורה פשוט לכולם שמקרא מחייב²⁴. והוא אחד מארבעים ושמונה הדברים בהם נקנית התורה – במקרא²⁵. ולא עוד, אלא שאתד מן הדברים המגדירים תלמיד חכם הוא: "להיות מקושט בכ"ד ספרים"²⁶, בניגוד ל"בור" שקרא ולא שנה ולי"עם הארץ" ששנה ולא קרא²⁷.

הוכחה נוספת לדבר מצאנו ראינו בעובדה, שבגמי מצוטטים הרבה פעמים חלקי פסוקים כאשר ראיות האמורא איננה בכלל מחלקו המצוטט של הפס',

20 מדרש שמואל על המשנה אבות פ"ו, מ"ה, ועיין עוד 'מנורת המאור' ס' רביעי, ח"א, פ"א.

21 מהר"ל תפארת ישראל פ"ו.

22 ב"ק, פ"ב.

23 שו"ע או"ח, קמ"ה.

24 ברכות יא ע"ב: "א"ר הונא – למקרא צריך לברך, ולמדרש א"צ לברך. ור' אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך, למשנה א"צ לברך ור' יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך, אבל לתלמוד א"צ לברך ור'בא אמר אף לתלמוד צריך לברך וכו'".

25 קידושין ל ע"א.

26 מדרש שמו"ר מ"א, י. ורש"י על שמות ל"א, יח - "ויתן אל משה ככלותיו". הקישוטים מנויים בישיעהו ג'.

27 דרך ארץ זוטא י'.

אלא דווקא מהחלק **שלא הובא**. מכאן נמצאנו למדים שסמכו בבית המדרש על התלמידים, שיבינו את הקשר בין המאמר לפסוק²⁸.

אמנם, נגד מה שראינו נשמעו שתי טענות מרכזיות, טענה עובדתית וטענה לימודית:

א. הטענה העובדתית – תוסי' בבבא בתרא²⁹ מביאים ראייה לחז"ל, שלא ידעו המקרא ומקורם בכמה מאמרים בהם משובשים הפסוקים בצורה זו או אחרת, כגון – שינוי מילה, או הרכבת שני פסוקים זה בזה. וכבר האריך לחקור בדבר הרב ראובן מרגליות זצ"ל בספרו "המקרא והמסורה"³⁰. ולא נלאה את הקורא, נביא רק דוגמא אחת וממנה נסיק:

הגמ'³¹ מספרת שהשתבח ר' אבהו בפני המינים, ברב ספרא שהוא אדם גדול. הלכו המינים ובחנו אותו. שתק רב ספרא ולא ענה להם:

ךמו ליה סודרא בצואריה וקא מצערי ליה. אתא ר' אבוהו אשכחינהו, אמר להו (למינים) אמאי צערתו ליה? אמרו ליה: ולא אמרת לן דאדם גדול הוא, ולא ידע למימרא לן פירושא בהאי קרא?! אמר להו: אמר כי אמרי לכו - בתנאי, בקראי מי אמרי?

(תרגום: השליחו סודר בצוארו (לאות שאינו ת"ח) והיו מצערים אותו. בא ר' אבהו, מצאם ושאל אותם – מדוע ציערתם אותו? אמרו לו אתה אמרת שאדם גדול הוא, ולא ידע לפרש לנו פסוק זה? אמר להם: מה שאמרתי לכם היה במשנה לא במקרא.)

משמע במפורש שהיו אמוראים שלא היו בקיאים בתנ"ך. אך הרב מרגליות הביא גמי' שהיה ר' אבוהו זה בקי, והיה מתפלמס עם הקראים כדאשכחן בכמה מקומות³². ואמנם איתא בירושלמי³³ סיפור זהה, ושם מבוארת תשובתו של ר' אבוהו למינים, שמצאו את רב ספרא לא בקי, כך: אמר להם: "כי אמנם אדם גדול הוא, אך אנן דשכיחנן גביכון רמינן אנפשינן ומעיינינן, הוא, מאנהו דלא מעיינינן". (אנו, שרגילים להתוכח אתכם, מטריחים עצמינו ומעיינינו, הוא מאלה שאינם מעיינים). וברור, שכיון שלא התעסק רב ספרא עם המינים לא ידע לענות, אם כי כת"ח, מקושט היה בכל מקצועות התורה.

28 עיין מגילה יא ע"א "שלח אדוני שם לבקשך". ושם טו ע"ב: 'בחומם אשית את משתיהם, וראייתם מהסיפא - וישנו שנת עולם'. ובתמורה ג: למדנו מלקות למקלל מ - "אם לא תשמור" בעוד שהלימוד הוא בעצם מסיפא הפסי' "ליראה את ה'", וכן בהרבה מקומות. והרבה מקומות בהם נאמר "ויגו".

29 קיג ע"א.

30 עיין בפרק א' שם.

31 ע"ז ד ע"א.

32 ראה ברכות י ע"א, סוכה מח ע"א; סנהדרין לט ע"א ו - צט ע"א.

33 יבמות פ"ד, ה"ב.

יתר על כן, נראה לעני"ד להביא מרב ספרא סיעתא הפוכה, דווקא כיון שהוא זה שאומר בשם ר' יונתן שחייב אדם לשלש שנותיו שליש במקרא שליש במשנה ושלש בגמרא!³⁴ ומצאנו מאמרי אגדה שלמים שלו, בהם הוא דורש את המקרא כמין חומר³⁵.

ב. טענה לימודית – מצינו בבבא מציעא³⁶: "העוסקים במקרא – מדה ואינה מדה... גמרא – אין לך מדה גדולה מזו". וכן מאמר כגון "מנעו בניכם מן ההגיון"³⁷, ופירשו "לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמישראל"³⁸ ואלו המאמרים עומדים בסתירה למה שהבאנו לעיל!³⁹

בכדי לתרץ זאת, עלינו לעשות שתי הבחנות דיוקית ודקדוקית:

דיוקית – בשני המאמרים שהבאנו, אין שלילה מוחלטת של לימוד התני"ך "מדה ואינה מידה", "לא תרגילום במקרא יותר מדאי..." כלומר קצת מידה יש במקרא, וקצת להרגיל שפיר דמי.

דקדוקית – הקדמנו הגדרות לחלק זה, ושם ראינו שתחת הכותרת "מקרא" נופלים פשטי הפסוקים בקריאה שטחית. כל מה שנדרש ומובן מהם, הרי כבר נופל תחת הגדר של *תורה שבעל פה* נקרא בלשון רמב"ם ושוי"ע - "משנה"⁴⁰.

ומעתה "האמת והשלום אהבו"⁴¹ ושוב קרבו זה אל זה הגמרות ויהיו לאחדים. באמת "בן חמש למקרא", ו"חייב אדם... שליש במקרא" וזוהי מידה בלימוד בתורה. אך להמשיך ברמת בקיאות מינימלית של פשטי הכתובים - אינה מדה, כיון שיכול ללמוד משנה. וכן ביחס בין משנה וגמרא, וכמו שכתב רמב"ם:

כמה דברים אמורים? בתחילת תלמודו של אדם, אבל כשיגדל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק בתורה

34 ילקוט שמעוני יואתחנן, רמז תתמ.

35 ילקוט שמעוני, יוצאי, רמז קל, ד"ה "אמר רב ספרא" כל המאמר. עוד דחיות לטענות החוקרים עיין שם פרקים א' - ד' ועוד בהמשך הספר.

36 לג' ע"א.

37 ברכות כח ע"ב - צוואת ר' אליעזר.

38 פירוש: להתיר. אלה המאמרים היותר קשים, יש עוד בחגיגה י ע"א: "כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא – שוב אין לו שלום" – אך שם אמר רש"י שדיבר מבחינת איכות הלימוד כיון שאין הוראה מדבר מקרא, וזוהי **פחיתות איכותית** ולא לענין החיוב ללמוד, שבו אנו עוסקים כאן.

39 כמובן, המוציא מחבירו עליו הראיה וכיון שהבאנו כל הני"ל לחייב הלימוד, צריך להעמיד כנראה בהבנה אחרת את הגמרות הסותרות. ועוד, ברור שלא באו חכמים לסתור עצמם במשניות מפורשות, וכן רש"י לסתור עצמו שכתב במפורש, שצריך ת"ח להיות בקי בכ"ד ספרים, וכדלעיל, משניות ומדרשים מפורשים.

40 יו"ד, רמ"ן, ד' וכן מג"א סי' רפ"ה, סק"ג.

41 זכריה ח', יט.

שבע"פ, יקרא בעיתים מזומנים כתורה שבכתב ודברי שמועה, כדי שלא ישכח דבר מדיני תורה, ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד וכו'⁴².

סיעתא נוספת לכנות דברינו ניתן למצוא ממקבילה במסכת סופרים :

העוסקים במקרא מדה ואינה מדה, במשנה מדה שמקבלים עליה שכר, העוסק בש"ס אין לך מדה גדולה מזו, **על מנת שקרא ושנה** ... נמשלה המקרא כמים, והמשנה כיון, והש"ס כקונדיטון. אי אפשר לעולם בלא מים ובלא יין ובלא קונדיטון. ואיש עשיר מתכלכל בשלושתם... אשרי אדם שישים עמלו בש"ס, ולא שיהא דולג במקרא ובמשנה ויבא לש"ס⁴³.

וכן גם דברי רש"י שלא להרגיל את הבנים "יותר מדאי" מתפרשים - מעבר לגיל בו אפשר לעבור ללימוד המשנה. ואולי המשך לדבריו אפשר להביא אף מדברי המאירי שם, שכוונת "בְּהֶגְיוֹן" היא, להסביר לילדים את הפסוקים באופן שימנע אותם מכפירה כשיראו, פסוק המראה על הגשמה וכדומה⁴⁴. וזהו "למישרא" - שלא יתירו עול תורה מעליהם.

נמצינו למדים, שישנו חיוב על כל אדם השואף לגדול בתורה לדעת כ"ד ספרים בפשוטם, ודרישתם ופירושם הוא חלק מהתורה שבעל פה⁴⁵. מ"מ עליו להמשיך ולחזור מדי פעם לרענן את זכרונו.

□ מצד המינוח

הגמ' מגדירה במפורש: "לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא, שליש במשנה ושליש בגמרא". מקשה הגמ' - מי יודע כמה חי? ומתרת - לא צריכא, לוימ"י⁴⁶ ובפירוש "לוימ"י" נחלקו. אם הוא לשון רבים או לשון יחיד. רש"י סובר שהוא לשון רבים והכוונה שיחלק את השבוע לשלושה חלקים. ותוס' ורמב"ם סברו לשון יחיד, כלומר יחלק את היום לשלושה חלקים, וכן הובא להלכה ברמב"ם⁴⁷ ובשו"ע⁴⁸.

42 הלי תיית פ"א, יב'.

43 מסכת סופרים פט"ו, ה' - ט'.

44 ועייש בפירוש נחלת אבות לאברבנאל פ"י, ה"ו, שמתרץ שאין לשים כל זמנו בדקדוק במקרא ולהניח המצוות והפרושים. וכן ברש"י בבי"מ על אתר, שמשמע גם מהגמ', שאותה משנה שנויה בימי רבי, ובאותה העת בלבד הודגש לימוד המשנה כדי שלא תשתכח. כלומר יש כאן תרוץ נסיבתי. ועוד עיין ב'אוצרות התורה' לחרה"ג משה צוריאל פרשת "כי תצא" ופרשת "תרומה" מה שמתרץ שם.

45 טור, יו"ד, רמ"ו, ד'.

46 קידושין לע"א ומקבילות.

47 הלי תיית פ"א, יא'.

48 יו"ד רמ"ו, ס"ד.

בגדר החיוב של "לעולם ישלש" נחלקו הראשונים אם זוהי חובה מצד **ידיעת התורה** או מצד **תלמוד תורה**.

מצד הידיעה – כתב רמב"ם:

בד"א כבתחילת לימודו של אדם, אבל כשיגדל בתורה ולא יהא צריך ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבע"פ – יקרא לעיתים מזומנים תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב ליבו וישוב דעתו⁴⁹.

והסביר "כסף משנה": "זה דבר פשוט דלגמרא צריך זמן רב מה שאין צריך למקרא ולמשנה ואהא סומכין העולם שאין משלשין". רואים לתפיסתם, שיש כאן ענין של "תוכנית עבודה" וככל שמתפתח הכושר השכלי והנפשי של הלומד, כך מתחייב הוא לפתח את כשרונותיו הלימודיים. ובכל אופן, "טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח ידך"⁵⁰ ועדיין יש להקדיש חלק מצומצם של היום ללימוד מקרא ומשנה. והביאו השו"ע להלכה⁵¹.

מצד התלמוד – כתבו התוספות:

ונ"ל לפרש בכל יום ויום עצמו משלש (לשון 'ליומי' כפי שהבאנו לעיל), על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרא לומר מקרא משנה וגמרא. ור"ת פירש, שאנו סומכים אהא דאמרינן בסנהדרין 'בבלי' - כלולה במקרא במשנה ובגמרא דגמרת בכל כלול מכולם⁵².

והביאו רמ"א להלכה בהג"ה⁵³. והיא מפורשת ב"זהר חדש"⁵⁴: "יקבעת עיתים לתורה' - ג' עיתים, מקיימים עי"י לימוד תלמוד" (ויש גורסים "משנה"). ונראית סברתם, שאין כאן רק "תוכנית עבודה" אלא חיוב תורה מדין איסורא ד"לא ימוש"⁵⁵ – ללמוד לפחות משהו בכל יום, כדי שלא יעבור

49 הלי' ת"ת, פ"ב פ"ב.

50 קהלת ז', יח.

51 שם. וסמך לזה מגמי מקבילה בע"ז יט. שם אסמכיה אקרא דכתיב 'פלגי מיס', כלומר עיקר הלימוד מהפסי הוא לגבי החלוקה ולא לגבי השלישים. וכעין זה כתב ר' ירוחם בנתיב ב', ח"א. וכן גם די מוכח משיטת רש"י לחלק את השבוע לימים, שגם הוא הבין שזו יותר "תוכנית עבודה". וכן בע"ז ה ע"ב בר"י מלוניל שהוסיף, שבשבת ישן כל מה שלמד במשך שבוע. וכן מוכח מ"המאירי" שכתב על "לעולם ישלש" – יעד שיהא בלול בידיעת כל הדברים, שהענין הוא כנ"ל.

52 קידושין ל ע"א. ד"ה ילא'.

53 יו"ד רמ"ו, ס"ד.

54 המודפס עם ביאור הגר"א דף כו.

55 וכן כתב ספר הפרד"ס המיוחס לרש"י עמ' שה: "לעולם ישלש... כדי לקיים ילא ימוש מפיד' וכ"ו"

יום בלא תורה⁵⁶. ובגדר חיוב זה נחלקו תוס' ור"ת, דתוס' סוברים שנפטר דווקא במקרא משנה וגמרא, ולר"ת נפטר בלימוד התלמוד.

לכאורה משמע מדעת ר"ת, שאין אדם מחוייב ללמוד מקרא, ובתלמוד סגי?

אך על דעה זו של ר"ת יש להעיר כמה הערות – על המאמר, על השלכותיו הלימודיות ועל השלכותיו ההלכתיות:

I. על המאמר – קשה מקורו של ר"ת מהגמ' בסנהדרין: "מאי בבל? אי"ר יוחנן בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד, 'במחשכים הושיבני כמתי עולם' אי"ר ירמיה זו תלמודה של בבלי". ופירש"י שאין נוחין זה עם זה ותלמודם ספק בידם ומהרש"א פירש שם שמבלבלים את סדר הלימוד, ומכאן מביא ר"ת סיעתא שהכל כלול בתלמוד הבבלי. והרי אין זה כלול (חיובי) אלא בלול (שלילי)?⁵⁷

II. על השלכותיו הלימודיות קשה, והרי בתלמוד הבבלי ישנן סוגיות אחרות בהן אין מוזכרים פסוקים (עיין לדוגמא בבבא בתרא, שם מדף כ"ו עד דף נ' מודפסים רק שלושה פסוקים) ואיך יקיים הלומד שם בקיאות את חובת תלמוד תורה, הרי יעברו שבועות בלי שיזכיר פסוק?

ועוד, אם כר"ת, מה חידש הש"ס כשנקט "לעולם ישלש אדם שנותיו", היה צריך להביא דבריו בבבא מציעא "מקרא מדה ואינה מדה" שם באמת משמע כר"ת שיוצא ידי חובה בגמרא.

ועוד, מדנחית לשיעורא ונקט "שליש" משמע דווקא שלישי?

יותר קשה הדבר מבחינה לימודית: הרי רוב הדרשות הנמצאות בש"ס דורשות מלה מהפסוק ואינם מתייחסות לפסוק כשלעצמו, והלומד לא ידע לפרש פסוק כצורתו אם לא יתפנה ללמוד קבוע במקרא? והנה רוב ספר איוב, דניאל ועוד אינם מוזכרים כלל בתלמוד ואיך יקיים בהם מצות לימוד מקרא? ולא זו אף זו, לפעמים דרשו תז"ל את הפסוק לא רק שלא כפשוטו, אלא אף הפוך לגמרי ממשמעותו בפשט, ושניהם עדיין אמת לאמתה וכן באר הגר"א ב"אדרת אליהו"⁵⁸?

III. על השלכותיו ההלכתיות – אם נתפוס בקיצוניות את משמעות דברי ר"ת שלא ללמוד כלל מקרא ולהסתפק בגמרא בלבד, יוקשו לנו דברי רמ"א, שהמקיים עפ"י ר"ת רק "יצא ידי חובתו", ומשמע בדיעבד בלבד ולא לכתחילה?

נראה לתרץ בשני אופנים: באופן לשוני ובאופן עיוני:

56 גם לדעת רמב"ם ושו"ע קיימת חובה זו אך מנימוקיהם שלהם, וכן פירש באו"ח סימן ז' ס"א.

57 וכן הבינו גם תוס' בחגיגה י ע"א שהמאמר מדבר בגנות הש"ס הבבלי.

58 שמות כ"א, ג עיי"ש.

באופן לשוני – "כף החיים" מתרץ דדווקא בימיהם, שהיו בקיאים הרבה בלימוד הגמרא ולמדים הרבה, ובא בלימודם מקרא משנה וגמרא. אם כן כשר"ת אמר תלמוד, הוא כיון לאופן של לימוד התלמוד הבבלי בצורה המיוחדת של ימיו.

באופן עיוני – נראה בבירור, שר"ת מתייחס ללימוד מבוגרים שכבר עברו את השלבים של בן חמש למקרא וכו', כיון שמחדש חידושו זה על המימרא של "לעולם ישלש אדם" ולא על המשנה 'בן חמש שנים למקרא'. וכן נראה לתרץ את השאלות שהקשינו על ההשלכות הלימודיות וההלכתיות של מימרתו.

א"כ, כולם מסכימים שבן חמש שנים למקרא, כל החילוק בין תוסי לר"ת הוא בשאלה, האם **אדם מבוגר**, שכבר קרא ושנה, פוטר עצמו בלימוד גמרא, מללמוד שאר חלקי התורה (וזה, לכאורה, לא כרב עמרם גאון, שמחייב להוסיף על ברכות התורה מקרא משנה וגמרא), או שמא, עדיין **החיוב** קיים וחייב ללמוד בכל חלקי התורה, למרות שכבר בקי בהם⁵⁹ (עיין בהערה)⁶⁰.

למעשה, בין לרמב"ם וסיעתו, בין לתוסי וסיעתו, ובין לר"ת, נראה שישנו חיוב בסיסי על האדם לדעת מקרא ומשנה⁶¹. והוא גם יסוד התקנה של "שנים מקרא ואחד תרגום" שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור⁶².

59 וכן משמע מדברי ערוה"ש רנ"ו, יד. וכך כתב ר' אברהם אחי השלי"ה בספר "יש נוחלין" המובא בסוף השלי"ה.

60 לא תירצנו לעיל את מקורו של ר"ת מבילולו של התלמוד הבבלי שהוא לכאורה מקור שלילי, אך ר"ת דורש ממנו חיוב - שיש בו הכל.

אכן לא מצאנו תירוץ לדבר במקומות אחרים, אך לעני"ד נראה לתרץ מהגמי במסכת חגיגה י ע"א, שם כותבת הגמי "וליוצא ולבא אין שלום אמר רב: מכיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא שוב אין לו שלום. ושמואל אמר: מתלמוד למשנה. ור' יוחנן אמר: אפילו משי"ס למקרא שוב מעבר לקושיא שלכאורה משמע שהוא גנאי ללמוד מקרא (שאותה כבר תירצנו לעיל), מפרש רש"י שיוצא משי"ס הכוונה משי"ס ירושלמי לשי"ס בבלי (וזה מוכח מכך שמריה דשמעתא זו, הוא ר' יוחנן מריה דירושלמי), והתוסי בד"ה "אפילו" מסכים איתו, שכן על תלמוד בבלי נאמר "במחשכים הושיבני". כלומר, מתירוץ זה ברור שמפרש את המאמר של ב"מחשכים הושיבני" כגנאי לתלמוד הבבלי. אך התוסי ממשיכים ומתמצים **תירוץ שני**: "אפילו איפכא יש לומר (שמבבלי לירושלמי הוי ירידה) והכי פירושו: שפירש מזה ועדיין לא הבין בזה ומתוך כך לא יעלה בידו הלכה ברורה". על הדעה השניה קשה – איך יעלה על הדעת שמבבלי לירושלמי הוא פחיתות והרי – תלמודה של בבל הוא בלול, ומדוע לא הקשו כך תוסי?

נראה שתוסי הבינו שיש לחלק בין **המאמר לאומר**. דהיינו, באמת בתלמוד הבבלי יש עירוב של המקצועות והמאמר, מבחינה זו, הוא נכון. אלא שר' ירמיה, **אומר** מאמר זה, היה אחד מאלה שעלו לארץ לקבל תורה מפי ר' יוחנן ובהיותו 'ציוני נלהב, כשהשנה בין תורת א"י לתורת בבל, לקח את תכונת ה**עירוב** של הבבלי וראה בו **ערבוב** יחסית לתורת א"י. ואולי זו היתה תפיסתו של ר"ת שבתוך האימרה השלילית מקופלת גם אימרה חיובית. (אולי זו הסיבה שר' יוחנן נוקט לשון 'משי"ס לשי"ס' - כדי לפתוח פתח לשתי ההבנות).

61 וכן משמע בבירור בערוה"ש רנ"ב, יד.

62 או"ח, רפ"ה, ו'. ובטעם התקנה כתב ה'לבושי': "כדי שיהיה בקיא בתורה".

ועוד, לדינא הובאה דעתו של רב עמרם גאון ללמוד מקרא משנה וגמרא אחרי ברכות התורה אף לאשכנזים⁶³. מהאחרונים, רק הש"ך תפס את דברי ר"ת בקיצוניות כמו שאמרנו⁶⁴. אך הב"ח⁶⁵ לא תפס כך וכן הסמ"ע ומהרש"א, בעל 'עוללות אפרים' ושו"ע הרב⁶⁶, 'ערוך השולחן'⁶⁷, חיי אדם⁶⁸ וקיצור שולחן ערוך⁶⁹ גם בעל 'נתיבות המשפט' כתב בצוואתו: "ואף כי אמרו חז"ל תלמוד בבלי בלול מכולם – הם כבר מלאו כרסם במקרא ובמשנה... וכ"כ ח"ח במשנה ברורה: "חייב אדם ללמוד בכל יום תורה שבכתב, שהוא תנ"ך"⁷⁰.

כן ברור מהעובדה שהרבה מהראשונים התעסקו בפירוש התנ"ך רש"י, בעלי התוספות, רמב"ן, טור ועוד גדולי הראשונים והאחרונים. ואיך נתנו כ"כ הרבה זמן למקרא אם אין הוא נכלל בגדר חובת תלמוד תורה?

הנה נאמר "האח, חמונני, ראינו אורי"⁷¹ דיש חיוב על כל אדם להיות בקי בכ"ד ספרים לפחות בבקיאות פשוט. וכיון שכך מיד נשאלת השאלה – היאך היא הדרך להגיע לכך?

□ הסדר

הסדר הנכון

משנה מפורשת היא במסכת אבות: "בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה, בן שלש עשרה למצוות וכו"⁷². אך הנה בגמ' מצאנו: "אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת עד שית לא תקבל, מכאן ואילך קביל ואספי לה כתורא"⁷³ כלומר: "תן עליו עול תורה כמו לשור זה שאובסין אותו בעל כרחו ומכניסים בו המאכל כדי שיהא שמן, כן הכנס בו תורה"⁷⁴. אך מהרש"א פירש להפך – לקרבו.

63 וכן פסק גם בייראים, שע"י אמירת קרבנות שכלולים בה מאמרים ממקרא, משנה וגמ' יוצאים ידי חיוב האדם לשלש וכך הביא בשם 'הרב רבי מנחם' והובא גם ברקנטי על התורה. וכ"פ או"ח סי' נ"ד.

64 יו"ד רמ"ו, ס"ק ה'. והוא מעיד שכתב כן לישיב המנהג.

65 שם.

66 בהלי ת"ת פ"א, קו"א א' סוה"ד.

67 יו"ד סי' רנ"ו.

68 הלי ת"ת סי' נ"ו.

69 סימן כז'.

70 קנייה סק"ו, ובבה"ל.

71 ישעיהו מ"ג, טז.

72 פ"ה, כא'.

73 ב"ב כא ע"א.

74 ר"ח בכתובות דף נ ע"א.

סתירה זו בין המשנה לגמי נפתרה בשני אופנים – **טכני ולשוני**.

טכני כיצד? תוס' במקום⁷⁵ תירצו ע"פ גמי מקבילה בכתובות⁷⁶, שנשתנו הטבעים, והיום רק בן שש הוא בריא מספיק ללמוד, אחרת "רץ אחריו ואינו משיגו". **הגהות מימוניות** על רמב"ם⁷⁷ מתרץ בדומה, ששנה אחת מקרבו מן חמש לשש, ומבן שש ומעלה "תכבד העבודה על האנשים"⁷⁸.

לשוני כיצד? **רמב"ם** פסק: "מכניסין את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע לפי כח הבה ובנין גופו, ופחות מבן שש אין מכניסין אותו"⁷⁹. והסביר **כסף משנה** "דמשמע לרבינו בן חמש שלמים, שנכנס בשנת שש"⁸⁰.

טעם הסדר

גם בטעם סדר זה מצאנו שני טעמים מבחינה **חינוכית** ומבחינה **טבעית**.

מבחינה חינוכית כיצד? כתב **רמב"ם**: "במה דברים אמורים? בתחילת תלמודו של אדם, אבל כשיגדל בחכמה וכו"⁸¹. מדנקט "**אדם**" וכן מהעובדה שהביא הלכה זו בפרק א' העוסק ב**לימוד מבוגרים** ולא בפרק ב' המדבר על לימוד קטן, משמע שסובר, שהסדר שָׁמְנו חכמים, הוא הכרחי בדירוגו מהקל לכבד. לכן גם **מבוגר** צריך לעלות באותן מעלות בלימוד הנכון⁸². וכמו שהסביר '**מנורת המאור**': "כך היא דרכה של תורה שאין אדם יכול להיכנס בלימוד החמור בהתחלה, אלא מן הקל אל הכבד ממנו, מעלה אחר מעלה במעלות הסולם, ע"כ, יש לו לאדם להתחיל מן המקרא ואח"כ במשנה אל התלמוד"⁸³. **היעב"ץ** אף ראה כן תמה: "ואיך יעלה על הדעת להכנס לחדרי פנימיות התורה שמתגלים בתורה שבע"פ, אם לא נמסרו לו מפתחות החצונות, שהם פשוטי המקראות, שבהכרח צריך להקדימם"⁸⁴. וסעד ניתן למצוא **באבות דר' נתן**⁸⁵, בסיפור על ר' עקיבא שהלך ללמוד עם בנו ואיתא

75 ד"ה יבבציר'.

76 נע"א.

77 הלי תיית פ"ב, סק' ב'. וכ"כ ב"ח בהגהותיו לרי"ף, כתובות יח ע"א. וכ"כ יעבץ ב"מגדל עוז".

78 שמות ה', ט.

79 הלי תיית פב', ה"ב.

80 ואמנם, כד חזינא בספר 'פרקים במשנתו של מהר"ל לרב ח. פרדס, שמביא מנוסח המשנה לרב קפאח (הוצאת מוסד הרב קוק), בה לא מופיע בנוסח המשנה "בן חמש למקרא" ותוהו, אולי זוהי נוסחתו של הרמב"ם.

81 הלי תיית פ"א, ה"ב.

82 ודלא כמו שכתב בספר 'ובתורתו יהגה' בהערה 3 ע"ש.

83 נר רביעי, ח"א, פ"א.

84 מגדל עוז טז'. וכעין זה משמע במהר"ל, תפא"י, פרק נ"ו: "כי תחילה צריך שיקנה האדם המקרא שהוא השורש והוא בהתחלה" ונתייחס לשיטת מהר"ל בהמשך.

85 פרק ו'.

גביו, שראשית למד אלייך ביי"ת ואחייכ יתורת כהנים', ולאחר שלמד כל התורה ביקש מרבתיו שילמדוהו משנה.

מבחינה טבעית כיצד? כתב מהר"ל:

כאשר היו בדורות ראשונים נתנו גבולים ועיתים לחנך נער על פי דרכו, בן חמש למקרא, בן עשר למשנה... והכל כדי לתת לנער משא כאשר יוכל שאת לפי טבעו... כמו שסידר השי"ת אוכל לילד - חלב אימו, שהוא כבר מקובל עליו ולא סידר לו מן המזונות אשר אינם לפי ערכו. והמזונות לפי שהם ערכו... מגדל את גופו לפי טבעו וכו'⁸⁶.

ומהרש"א סמך זאת אקרא "אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבולו"⁸⁷ על פי אותה ששינוי: 'בן חמש למקרא וכו'', שילמד הרב עם התלמיד לפי זמן שנותיו ואז - ויעלהו לא יבולו'.

ויעב"ץ נתן בו טעם:

כי גם נער משכיל, בתחילת שנותיו מוחו ריק מהכל מו"מ של הלכה בש"ס. וביותר, שהעניינים עצמם אינם מובנים לו, כי אידך ילמד הנער שאין מבחין ענייני נישואין, דיני קידושין, כתובות וגיטין. וילד שאינו מכיר משאו ומתנו של בני אדם ואין מרגיש אידך קשים מזונותיו של אדם, ואינו יודע חמדת הממון, אידך ילמד ענייני ממונות המדברים על התחבולות שממציאים בנ"א בעבור הבצע? ואם ככה יקרה לנער משכיל כש"כ לילד בינוני, לכן אינם לומדים בשמחה אלא מאימת הרצועה"⁸⁸.

נפ"מ בין הטעמים תהיה **במבוגר**. למ"ד שיש כאן סדר לימוד טבעי, מבוגר שהחל ללמוד - יוכל ללמוד במקביל גם משנה וגמרא, בעוד שלמ"ד שיש כאן סדר מינכי, הדבר מהווה קפיצת מדרגה"⁸⁹.

אמנם, העירו האחרונים הערות בנוגע לאופי הלימוד כמו שכתב **ערך השולחן**: "ונראה מפני שבימיהם, שהיה כל המקרא כתוב בלא נקודות כס"ת שלנו והיו צריכים להיות בקיאים בע"פ בנקודותיהם וטעמיהם וקרי וכתובי וחסרות ויתרות, היו צריכים לזה משא"כ בזמנינו זה"⁹⁰. ונתן **שו"ע הרב** שיעור חדש - שנתיים.

86 גור אריה ואתחנן ו', ז. וכן כתב הרב קוק בעין אי"ה על שבת יג ע"א: "שקרא הרבה... ושימש תי"ח" - השאלה היא, מה ערך יש בלימוד המקרא כשהילד קטן, הרי עדיין איננו בקי בהיות העולם! מתרץ הרב קוק, שהלימוד מועיל לפיתוח המוסר הטבעי של הילד, כיון שמכיר את דרכי ה' שהוא חנון ורחום, ומשגיח על בריותיו וישראל עמו.

87 ע"ז יט ע"א.

88 הובא בספר 'תולדות אדם' פ"ג.

89 כן הובא בספר 'בתורתו יגה' בשם הגר"ז שוב.

90 יו"ד, רמ"ה יג.

דורות אחרונים, רוח אחרת היתה עמם, וכתבו להצדיק המנהג הנהוג עד היום בלמוד. וכ"כ שו"ע הרב⁹¹ והחת"ס⁹² והביאו שו"ת "שבט הלוי"⁹³.

לעומתם, בקול רעש גדול אדיר וחזק, משמיעים קול מהר"ל שכתב:

ובדורות האלו ובארצות האלו, הולכים נתיבות עקלקלות, חושבים ללכת לפנים להגיע למקום חפצם, והנה הם שבים אחור... כי קצרה רוחי מהכיל בראות לעינים קלקול דרכי התורה, שאם ישאלוהו תורה – אין תשובה בפיו... כי הראשונים אשר היה בערך אלינו, כערך גלגל העליון לגרגר החרדל, הם הלכו נתיבות יושר להדריך את תלמידהם בנתיבות אמת, עד שיגיעו אל מה שראוי. ועתה בדור הפחות הזה... הם נוהגים כמו אדם הסכל, אשר יראה אומן אחד בונה חומה, חופר יסוד עמוק לחומה עד שיהיה קיום לחומה, והסכל חושב כי דבר זה מעשה הבל, כי למה יחפור מתחת לארץ, ואין צריך לו רק יעמיד החומה על קרקע שוב... וגורם בזה שהחומה קודם שתבנה ראשון ראשון – מתרסס...

וכך סברו והגדילו חכמים את הנער לפי טבעו בן ה' למקרא, ודבר זה יקבל הנער לפי טבעו ויגדל שכלו גם כן... ואז יתחיל משנה וכו' אך הטפשים בארצות אלו, דרכם הפך זה – מלמדים הנער מעט מן הפרשה, ומפסיקין, ומתחילין בשבוע אחרת פרשה שניה קצת מן הפרשה, ובכלות השנה לא ידע הנער, כי נשכח ממנו הראשונים⁹⁴.

השל"ה הקדוש כתב בריש מסכת שבועות:

צריך אדם לראות שלמד תנ"ך ומשנה ותלמוד. וילמד תורה נביאים וכתובים כסדר זה. ואח"כ ששה סדרי משנה זה אחר זה, וכל כך פעמים ילמד אותם עד יהיו שגורים לו בעל פה.

ובנו, ר' שעפטעל, החזיק אחריו בספר "ווי העמודים"⁹⁵ וכתב:

...עברתי בק"ק אמסטרדם... ראיתי שהקטנים לומדים המקרא מ"בראשית" עד "לעיני כל ישראל", ואח"כ הכ"ד ספרי תנ"ך ואח"כ כל המשניות, וכשנעשה גדול או מתחיל ללמוד גפ"ת, גדלו והצליחו ועשו פרי. ואנוכי בכיתי על זה – למה ועל מה לא יעשה כן בארצנו?! הלוא שיתפשט המנהג הזה בכל תפוצות ישראל. ומה יזיק שימלא כרסו מקרא ומשנה עד שיהיה בן יג' שנים ואח"כ יתחיל ללמוד תלמוד. כי בודאי

91 ה' ת"ת פ"ב, ה"א.

92 חת"ס 'תורת משה' – פרשת בשלח ודומה גם בצ"ח על ברכות כח': נדפס בהשמטות בסוף הספר.

93 ח"ג, יו"ד סו', קמ"ד.

94 יגור אריה, ואתחנן ו', ז.

95 מובא בסוף השל"ה הקדוש, ועוד בתורה, פ"ה.

בשנה אחת יגיע לתכלית כמה מעלות טובות למקום בחריופית התלמוד,
מה שאין כן בלימוד דידן בכמה שנים חי ראשי!

ובעל ה'פרי מגדים' כתב בהקדמתו לאו"ח:

והבחורים אשר אומרים כי חרפה להם ללמוד בישיבה פרשה חומש עם
רש"י ופרק נביאים ופיתובים, לו חכמו ישכילו היו לומדים זה ראשונה
מכל... ואני משבח הספרדים בזה אשר לימודם עולה יפה.

והגאון מוילנא הינחה את בניו "להיות בקי בראשונה בכ"ד ספרי הקודש
עם הנקודות והטעמים, ועל צבאם דגל חכמת הדקדוק... אח"כ צוה להיות
ששה סדרי משנה שגורים בפיו"⁹⁶. ובאבן שלמה כתב משמו: "אבל המשנה
סדר הלימוד, שלומד תחילה כיצד לפלפל ואינו יודע משנה אחת כצורתה,
יאבד גם מקצת התורה ששמע בילדותו"⁹⁷.

ידוע הדבר, שהנצי"ב מוולוז'ין היה מבכה מרה את אי בקיאותם של
תלמידיו והיה אומר: 'תלמידי יודעים את התני"ך מהגמרא ואת הגמרא
מה'קצות'. ואף הוא קבע שיעורים ללימוד התורה והני"ך, שיעורים, שהיוו
בסיס לספרי 'העמק דבר' ו'דבר העמק'.

הנה כי גדולי האחרונים זעקו מרה על המנהג. ואנו, בדורנו, בבואנו לחדש
את חיינו הלאומיים השלמים בחסד ה', אשר הראנו נפלאות והולך אותנו
קוממיות בארצנו, מן הראוי לצאת מעיוותי הרגלי הגלות, ולשוב לצורת
הלימוד הטבעית לאדם הישראלי בארצו הטבעית ובזכות זה נזכה לראות
בנים ובני בנים עוסקים בתורה בקומה שלמה ובשלמות.

---

96 הקדמה ליאורח חיים של בניו.

97 ס"ק צ"א. וכן הוא בביאורו לסבא דבי אתונא (כו ע"ב) ובאגרת לבניו. ועיין בספר
'בית יחזקאל' לרב צוריאל דמצטט חלק מהני"ל בעמי רצ"ט, טור שמאלי, ומה שהשיב
שם לטענות כמה חכמים.